इकारान्त पुलिंग शब्द

	हरि (विष्णु)			मुनि		
वि०	एकव०	द्विव०	बहुव०	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	हरिः	हरी	हरयः	मुनिः	मुनी	मुनयः
द्वि०	हरिम्	हरी	हरीन्	मुनिम्	मुनी	मुनीन्
तृ०	हरिणा	हरिभ्याम्	हरिभिः	मुनिना	मुनिभ्याम्	मुनिभिः
च०	हरये	हरिभ्याम्	हरिभ्यः	मुनये	मुनिभ्याम्	मुनिभ्यः
पं०	हरेः	हरिभ्याम्	हरिभ्यः	मुनेः	मुनिभ्याम्	मुनिभ्यः
ष०	हरेः	हर्योः	हरीणाम्	मुनेः	मुन्योः	मुनीनाम्
स०	हरौ	हर्योः	हरिषु	मुनौ	मुन्योः	मुनिषु
सं०	हे हरे	हे हरी!	हे हरयः!	हे मुने!	हे मुनी!	हे मुनयः।

अनुरूप शब्द

विधिः = भाग्यः
कपिः = बन्दर
नृपतिः
भूपतिः = राजा
अरिः = शत्रु
रश्मिः = किरण
उदधिः = समुद्र

निधिः = खजाना
अरिः = शत्रु
अतिथिः = मेहमान
सेनापतिः = सेनापति
व्याधिः = रोग
कविः = कवि

असिः = तलवार
गिरिः = पहाड़
पाणिः = हाथ
अग्निः = आग
यतिः = योगी
रविः = सूर्य

आदि शब्दों के रूप पूर्व की तरह चलते हैं।

नोट :- सीख (मित्र) तथा पति (स्वामी) ये दोनों शब्द यद्यपि इकारान्त पुलिंग शब्द हैं, परन्तु इनके रूप पूर्व की तरह नहीं चलते। इनके रूप इस तरह होंगे :-

	पति (स्वामी)			सखि (मित्र)		
वि०	एकव०	द्विव०	बहुव०	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	पतिः	पती	पतयः	सखा	सखायौ	सखायः
द्वि०	पतिम्	पती	पतीन्	सखायम्	सखायौ	सखीन्
तृ०	पत्या	पतिभ्याम्	पतिभिः	सखया	सखिभ्याम्	सखिभिः
च०	पत्ये	पतिभ्याम्	पतिभ्यः	सख्ये	सखिभ्याम्	सखिभ्यः
पं०	पत्युः	पतिभ्याम्	पतिभ्यः	सख्युः	सखिभ्याम्	सखिभ्यः
ष०	पत्युः	पत्योः	पतीनाम्	सख्युः	सख्योः	सखीनाम्
स०	पत्यौ	पत्योः	पतिषु	सख्यौ	सख्योः	सखिषु
स०	हे पते!	हे पती!	हे पतयः!	हे सखे!	हे सखायौ!	हे सखायः!

स्मरणीय नियम :-

(क) "पति" शब्द का जब किसी अन्य शब्द के साथ समास हो जाता है तो उसके सभी रूप "मुनि" शब्द के समान चलते हैं। परन्तु समास की अवस्था में जैसे :- नृपतिः, भूपतिः, लोकपतिः, महीपतिः, गणपतिः, सुपतिः इत्यादि।

(ख) ''सखि'' शब्द का जब किसी अन्य शब्द के साथ समास हो जाता है तो ''सखि'' शब्द को ''सख'' शब्द हो जाता है तथा इसके सभी रूप अकरान्त पुलिंग शब्द के समान चलते हैं। समास की अवस्था में जैसे :- प्रियसखः, राजसखः, कृष्णसखः इत्यादि।

इकारान्त- स्त्रीलिंग शब्द

मति (बुद्धि)

वि०	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	मतिः	मती	मतयः
द्वि०	मतिम्	मती	मतीः
तृ०	मत्या	मतिभ्याम्	मतिभिः
च०	मत्यै, मतये	मतिभ्याम्	मतिभ्यः
पं०	मत्याः, मतेः	मतिभ्याम्	मतिभ्यः
ष०	मत्याः, मतेः	मत्योः	मतीनाम्
स०	मत्याम्, मतौ	मत्योः	मतिषु
स०	हे मते !	हे मती !	हे मतयः !

अनुरूप शब्द

प्रणतिः = प्रणाम	समितिः = सभा	नियतिः = भाग्य
ब्रततिः = लता	भूतिः = ऐश्वर्य	श्रुतिः = वेद
स्तुतिः = प्रशंसा	आकृतिः = शकल	आपत्तिः = कष्ट
विस्तिः = विराग	कीर्तिः = यश	गतिः = चाल

शान्तिः, बुद्धिः, स्मृतिः, भूमिः, औषधिः, रीतिः, प्रीतिः, शक्तिः, भक्तिः, युक्तिः, मुक्तिः, आदि शब्दों के रूप पूर्व की तरह चलते हैं।

इकारान्त- नपुंसकलिंग शब्द

	वारि (जल)			दधि (दही)		
वि०	एकव०	द्विव०	बहुव०	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	वारि	वारिणी	वारीणि	दधि	दधिनी	दधीनि
द्वि०	वारि	वारिणी	वारीणि	दधि	दधिनी	दधीनि
तृ०	वारिणा	वारिभ्याम्	वारिभ्यः	दध्ना	दधिभ्याम्	दधिभिः
च०	वारिणे	वारिभ्याम्	वारिभ्यः	दध्ने	दधिभ्याम्	दधिभ्यः
पं०	वारिणः	वारिभ्याम्	वारिभ्यः	दध्नः	दधिभ्याम्	दधिभ्यः
ष०	वारिणः	वारिणोः	वारीणाम्	दध्नः	दध्नोः	दध्नाम्
स०	वारिणि	वारिणोः	वारिषु	दध्नि, दधनि	दध्नोः	दधिषु
सं०	हे वारि, वे वारे!	हे वारीणि!	हे वारीणि!	हे दधि, दधे!	हे दधिनी!	हे दधीनि!

अनुरुप शब्द

अक्षि-आँख	अस्थि-हड्डी	सविथ-जांघ

इन सब के रूप ''दधि'' के समान चलते हैं। णत्वविधान नियम का पालन पूर्व की तरह होगा।

ईकारान्त- पुलिंग शब्द

[सुधी] = (अच्छी बुद्धि वाला)

वि०	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्रथमा	सुधी	सुधियौ	सुधियः
द्वितीया	सुधियम्	सुधियौ	सुधियः
तृतीया	सुधिया	सुधीभ्याम्	सुधीभिः
चतुर्थी	सुधिये	सुधीभ्याम्	सुधीभ्यः
पंचमी	सुधियः	सुधीभ्याम्	सुधीभ्यः
षष्ठी	सुधियः	सुधियोः	सुधियाम्
सप्तमी	सुधियि	सुधियोः	सुधीषु
सम्बोधन	हे सुधीः !	हे सुधियौ !	हे सुधियः !

''सुधी'' शब्द की तरह ही मन्दधी-(मन्द बुद्धि वाला) आदि शब्दों के रूप होंगे।

ईकारान्त-स्त्रीलिंग शब्द

1. नदी

वि०	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्रथमा	नदी	नद्यौ	नद्यः
द्वि०	नदीम्	नद्यौ	नदीः
तृ०	नद्या	नदीभ्याम्	नदीभिः
च०	नद्यै	नदीभ्याम्	नदीभ्यः
पं०	नद्याः	नदीभ्याम्	नदीभ्यः
ष०	नद्याः	नद्योः	नदीनाम्
स०	नद्याम्	नद्योः	नदीषु
सं०	हे नदि !	हे नद्यौ !	हे नद्यः !

अनुरूप शब्द

गौरी = पार्वती	कुमारी = कुमारी	नारी = नारी
नारी = स्त्री	गोपी = ग्वालिन	पुत्री = बेटी
कौमुदी = ज्योत्स्ना	मसी = स्याही	पृथ्वी = जमीन
सिंही = शेरनी	मृगी = हरिणी	जननी = माता
नगरी = शहर	श्रीमती = श्रीमती	दासी = नौकरानी
पत्नी = पत्नी	मही = पृथ्वी	लेखनी = कलम

नोट :- ''लक्ष्मी'' शब्द के प्रथमा-विभक्ति के एकवचन में: विसर्ग होते हैं जैसे :- लक्ष्मीः, लक्ष्म्यौ लक्ष्म्यः शेष रूप नदी की भाँति होते हैं।

2. स्त्री

वि०	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	स्त्री	स्त्रियौ	स्त्रियः
द्वि०	स्त्रियम्-स्त्रीम्	स्त्रियौ	स्त्रीः, स्त्रियः

तृ०	स्त्रिया	स्त्रीभ्याम्	स्त्रीभिः
च०	स्त्रियै	स्त्रीभ्याम्	स्त्रीभ्यः
पं०	स्त्रियाः	स्त्रीभ्याम्	स्त्रीभ्यः
ष०	स्त्रियाः	स्त्रियोः	स्त्रीणाम्
स०	स्त्रियाम्	स्त्रियोः	स्त्रीषु
सं०	हे स्त्रे!	हे स्त्रियौ!	हे स्त्रियः!

नोट :- "स्त्री" शब्द तथा "नदी" शब्द के अन्तर कहीं-कहीं है। "नदी" शब्द में स्वरादि विभक्ति आने पर, "ई" केस्थान में इय् हो जाता है। जैसे :- स्त्रियौ, स्त्रियः आदि।

उकारान्त-पुंलिंग शब्द

	गुरू० (शिक्षक)			भानु (सूर्य)		
वि०	एकव०	द्विव०	बहुव०	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	गुरुः	गुरू	गुरवः	भानुः	भानू	भानवः
द्वि०	गुरुम्	गुरू	गुरून्	भानूम्	भानू	भानून्
तृ०	गुरुणा	गुरुभ्याम्	गुरुभिः	भानुना	भानुभ्याम्	भानूभिः
च०	गुरवे	गुरुभ्याम्	गुरुभ्यः	भानवे	भानुभ्याम्	भानुभ्यः
पं०	गुरोः	गुरुभ्याम्	गुरुभ्यः	भानोः	भानुभ्याम्	भानुभ्यः
ष०	गुरोः	गुर्वोः	गुरूणाम्	भानोः	भान्वोः	भानूनाम्
स०	गुरौ	गुर्वोः	गुरुषु	भानौ	भान्वोः	भानुषु
सं०	हे गुरो!	हे गुरू!	हे गुरवः!	हे भानो!	हे भानू!	हे भानवः!

अनुरूप शब्द

साधुः = सज्जन	विभुः = चन्द्रमा	शम्भुः = शिव
कृशानुः = आग	पशुः = जानवर	ऋतुः = मौसम
मन्युः = क्रोध	प्रांशुः = धूल	इषुः = बाण
शत्रुः = दुश्मन	शिशुः =बच्चा	बाहुः = भुजा
तरुः = पेड़	प्रभुः = स्वामी	सानुः = चोटी
गोमायुः = गीदड़	वायुः = हवा	मृदुः = कोमल

ऊकारान्त-स्त्रीलिंग शब्द

धेनु (गाय)

वि०	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	धेनुः	धेनू	धेनवः
द्वि०	धेनुम्	धेनू	धेनूः
तृ०	धेन्वा	धेनुभ्याम्	धेनुभिः
च०	धेनवे, धेन्वै	धेनुभ्याम्	धेनुभ्यः
पं०	धेनोः, धेन्वाः	धेनुभ्याम्	धेनुभ्यः
ष०	धेनोः, धेन्वाः	धेन्वोः	धेनूनाम्
स०	धेनौ, धेन्वाम्	धेन्वोः	धेनुषु
सं०	हे धेनो!	हे धेनू!	हे धेनवः!

अनुरूप शब्द

तनुः = शरीर	रेणुः = धूली	रज्जूः = रस्सी
हनुः = ठोडी	चञ्चुः = चोंच	शतद्रुः = सतलुज नदी

उकारान्त नपुंसकलिंग शब्द

मधु (शहद)

वि०	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	मधु	मधुनी	मधूनि
द्वि०	मधु	मधुनी	मधूनि
तृ०	मधुना	मधुभ्याम्	मधुभिः
च०	मधुने	मधुभ्याम्	मधुभ्यः
पं०	मधुनः	मधुभ्याम्	मधुभ्यः
ष०	मधुनः	मधुनोः	मधूनाम्
स०	मधुनि	मधुनोः	मधुषु
सं०	हे मधु, हे मधो!	हे मधुनी!	हे मधूनि!

अनुरूप शब्द

अश्रु = आँसू	अम्बु = पानी	जानु = घुटना
सानु = पर्वत की चोटी	श्मश्रु = दाढ़ी	वस्तु = चीज़
वसु = धन	दारु = लकड़ी	जतु = लाख

उकारान्त-स्त्रीलिंग

वधू (बहु)

वि०	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	वधूः	वध्वौ	वध्वः
द्वि०	वधूम्	वध्वौ	वधूः
तृ०	वध्वा	वधूभ्याम्	वधूभिः
च०	वध्वै	वधूभ्याम्	वधूभ्यः
पं०	वध्वा	वधूभ्याम्	वधूभ्यः
ष०	वध्वा	वध्वोः	वधूनाम्
स०	वध्वाम्	वध्वोः	वधूषु
सं०	हे वधू!	हे वध्वौ!	हे वध्वः!

अनुरूप शब्द

चमू = सेना	तनू = शरीर	श्वश्रू = सास
जम्बू = जामुन	कर्कन्धू = बेर	चञ्चू = चोंच

ऋकारान्त-पुलिंग शब्द

	[कर्तृ] = करने वाला			[पितृ] = पिता		
वि०	एकव०	द्विव०	बहुव०	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	कर्त्ता	कर्त्तारौ	कर्त्तारः	पिता	पितरौ	पितरः

द्वि०	कर्त्तारम्	कर्त्तारौ	कर्तृन्	पितरम्	पितरौ	पितृन्
तृ०	कर्त्रा	कर्तृभ्याम्	कर्तृभिः	पित्रा	पितृभ्याम्	पितृभिः
च०	कर्त्रे	कर्तृभ्याम्	कर्तृभ्यः	पित्रे	पितृभ्याम्	पितृभ्यः
पं०	कर्त्तुः	कर्तृभ्याम्	कर्तृभ्यः	पितुः	पितृभ्याम्	पितृभ्यः
ष०	कर्त्तुः	कर्त्रोः	कर्तृणाम्	पितुः	पित्रोः	पितृणाम
स०	कर्त्तरि	कर्त्रोः	कर्त्तृषु	पितरि	पित्रोः	पितृषु
सं०	हे कर्त्तः !	हे कर्त्तारौ !	हे कर्त्तारः !	हे पितः !	हे पितरौ !	हे पितरः !

अनुरूप शब्द

दातृ-देने वाला
अध्येतृ-पढ़ने वाला
जामातृ-जामाता
द्रष्टु-देखने वाला
गन्तृ-जाने वाला
भर्तृ-स्वामी
हन्तृ-मारने वाला
वक्तृ-बोलने वाला
नप्तृ-पोता, दोहता

ऋकारान्त-स्त्रीलिंग शब्द

[मातृ] = माता

वि०	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	माता	मातरौ	मातरः
द्वि०	मातरम्	मातरौ	मातृः

शेष :- पितृ के समान रूप चलते हैं। ननादृ = ननद, दुहितृ-पुत्री इत्यादि।

(स्वसृ) = बहन

वि०	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	स्वसा	स्वसारौ	स्वसारः
द्वि०	स्वसारम्	स्वसारौ	स्वसृः

द्वितीया विभक्ति के बहुवचन को छोड़ कर इस शब्द के रूप ''कर्तृ'' के समान चलते हैं।

ओकारान्त- पुलिंग शब्द

[गो] = गाय या बैल

वि०	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	गौः	गावौ	गावः
द्वि०	गाम्	गावौ	गाः
तृ०	गवा	गोभ्याम्	गोभिः
च०	गवे	गोभ्याम्	गोभ्यः
पं०	गोः	गोभ्याम्	गोभ्यः
ष०	गोः	गवोः	गवाम्
स०	गवि	गवोः	गोषु
सं०	हे गौः !	हे गावौ !	हे गावः !